

Euripides'in Kadınları- Bir Tragedya Şairinin Kaleminden "Sophrosyne" Kavramı

The Women Of Euripides- A Tragic Poet On Female "Sophrosyne"

Dr. Öğr. Üye. Didem DEMİRALP

AHBV Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Ankara/ Türkiye
ORCID: 0000-0003-4806-4006

ÖZET

Dilimize basitçe "öz denetim", "ölçülülük" veya "ılımlılık" olarak aktarabileceğimiz "sophrosyne", Eski Yunan'ın belli başlı erdemlerinden biridir. Aralarında Platon ve Aristoteles'in de yer aldığı birden çok filozof tarafından irdelenen bu çok yönlü kavramla, çağın yazın bilim ustalarının günümüze ulaşan eserlerinde de karşılaşırız. Homeros'un "İlyada"sında, Agamemnon, Akhilleus'un savaş tutsağı olan güzel Briseis'e göz koyduğunda, küstahlık etmiş, ölçüsüz davranmıştır. "Odysseia"da ise Penelope, bu kavramı, sağduyulu bağlamında kullanır. Öte yandan ağıt şairi Theognis'e göre, Sophrosyne, bir tanrıçaydı. "Sophrosyne" kavramıyla, Klasik Çağ Atina'sının üç büyük tragedya şairi olan Aiskhylos, Sophokles ve Euripides'in sahne eserlerinde de karşılaşırız. Aiskhylos'ta "sophrosyne", ağırlıklı olarak üst-ast ilişkisi bağlamında kullanılır. Aynı durum Sophokles'te de söz konusudur. Ne var ki yetkeye itaat, onun dik başlı karakterleri için başlı başına bir sorundur. Euripides'e gelince, o, "sophrosyne" kavramını, öncellerinden çok daha geniş anlamda kullanır. Yanı sıra onun eserleri, "kadına özgü bir erdem olarak sophrosyne"ye dair önemli bilgiler sunar.

Biz bu çalışmada, Euripides'in, isimlerini kadın karakterlerden alan belli başlı tragedyalarını irdelenecek ve şairin, "sophrosyne"yi hangi anlamlarda kadınlara özgü bir erdem olarak nitelendirdiğini ortaya koyacağız.

Anahtar Sözcükler: Sophrosyne, Euripides, Andromakhe, Alkestis.

ABSTRACT

"Sophrosyne" is one of the fundamental virtues in Ancient Greece. This concept may simply be translated as "self-control" or "moderation". On the one hand "sophrosyne" is an important topic for philosophers such as Plato and Aristotle, but on the other hand we find this many-sided term in Greek Literature. In Homer's "The Iliad", when Agamemnon steals Briseis from Achilles, he acts arrogantly. In "The Odyssey", Penelope speaks of "sophrosyne" in the sense of soundness of mind. As for Theognis, Sophrosyne is a daimon. We also find themes connected with "sophrosyne" in plays of Aeschylus, Sophocles and Euripides. In Aeschylus, "sophrosyne" is used in the context of superior-inferior relationship. It is the same for Sophocles. But obedience to authority is not an issue for his headstrong characters. Euripides, on the other hand, uses "sophrosyne" in a wider range of senses than his predecessors. Besides he is a rich source on the ideology of "sophrosyne" in relation to women.

In this study, we will examine a few of Euripides' tragedies named after heroines and reveal what "sophrosyne" consists of according to the poet.

Key Words: Sophrosyne, Euripides, Andromache, Alcestis.

1. GİRİŞ

"Öz denetim", "ölçülülük" veya "ılımlılık" olarak Türkçeleştirebileceğimiz "sophrosyne"¹, Eski Yunan'ın belli başlı erdemlerinden² biridir.³ Aralarında Platon ve Aristoteles'in de yer aldığı birden

¹ "Sophron" (gönlü esenlikli, zihni açık, sağgörülü, ölçülü- ılımlı, öz denetimli, sağduyulu) sözcüğünün türevidir.

² "Phronesis" (pratik bilgelik), "dikaiosyne" (doğruluk) ve "andreia" (cesaret) ile birlikte.

³ Birçok yönden erkeklere özgü olan.

çok filozof tarafından irdelenen⁴ bu çok yönlü kavramla, dönemin edebi eserlerinde de karşılaşırız. Bunlar arasında, İ. Ö 5.yüzyılın Atinası'nda biçim alan tragedyalar da yer alır. Aiskhylos'ta "sophrosyne", şiddetten kaçınma ve buna bağlı olarak tanrıları kızdırmaktan sakınma, soğukkanlılığı koruma, kendine hâkim olma ve otoriteye boyun eğme bağlamlarında kullanılır (Rademaker, 2004: 120- 121). Yetkeye itaat bağlamındaki "sophrosyne", Sophokles'in destansı –ve sert mizaçlı- karakterleri⁵ için başlı başına bir sorundur. Euripides'e gelince, o, "sophrosyne" kavramını –tragedyanın anlatım olanaklarından da faydalanarak- çok daha geniş bir anlamda⁶ kullanır (Rademaker, 2004: 141- 143). Yanı sıra onun yapıtları, "kadına özgü bir erdem olarak sophrosyne"ye⁷ dair önemli bilgiler içerir.

İşte biz de bu çalışmada, Euripides'in –isimlerini kadın kahramanlardan alan- belli başlı tragedyalarını irdeleyecek ve onun, "sophrosyne"yi, ne manada kadına özgü bir erdem olarak nitelendirdiğini ortaya koyacağız. Başka bir ifadeyle Euripides'in "kusursuz bir eş" olarak Türkçeye aktarabileceğimiz "sophron" olan kadın karakterlerine ışık tutacağız.

2.EURİPİDES'İN KADINLARI- BİR TRAGEDYA ŞAİRİNİN KALEMİNDEN "SOPHROSYNE"⁸ KAVRAMI

2. 1. Alkestis⁹

Ölmeye hazırlanan Alkestis:

"Başka bir kadın sana sahip olacak, benden daha şanslı belki
Ama daha *erdemli* değil" diye söylüyor (Euripides, 2018: 12).

Admetos'u teselli etmek isteyen babası¹⁰ ise:

"Evladım, acını paylaşmak için geldim.

⁴ Platon'un "Kharmides" başlığını taşıyan diyalogundan öğrendiğimize göre –konuşmacıların tam bir tanımına ulaşamadıkları- "sophrosyne", Sokrates'in ahlâki araştırmalarına konu olmuştur. Öte yandan Platon'un "sophrosyne" düşüncesinin temelinde, Pythagoras'ın "harmonia" (uyum) fikri yer alır. Filozof, "Politeia" (Devlet) başlıklı yapıtında, bu iki kavramı bir araya getirir ve –ruhu üç kısma ayırmasının ardından- sıkıca birbirine bağlar. O halde "sophrosyne", ruhun aşağı iki kısmının, egemen (akılsal) kısma olan –uyumlu- tabiyesidir. Öte yandan Aristoteles'e bakılırsa, "sophrosyne", haz ve acıların aşırılığı yahut yokluğu arasındaki ortadır. Onun alanı, beden hazlarıyla özellikle de dokunma ve tat alma ile sınırlıdır. Zenon'a gelince, o –tıpkı Platon gibi- "sophrosyne"yi, dört ana erdemden biri olarak kabul eder. Sonraki Stoacılar ise "sophrosyne"yi, "yeğlenecek iyi"nin ve "kaçınılacak kötü"nin bilgisi olarak nitelendirir. Benzer bir tanım, Plotinos'ta da vardır. Lakin o, "sophrosyne"yi, "dönüş"e hazırlık niteliğindeki bir arınmayla ilişkilendirir (Peters, 2004: 344).

⁵ Aias ve Elektra gibi.

⁶ Ya da birden çok yan anlamıyla.

⁷ Eski Yunan yazınbiliminde, "sophrosyne"yi, kadına özgü bir erdem olarak imleyen ilk eser, Amorgoslu Simonides'in (İ. Ö. 7. yüzyılın ortası) kaleme aldığı bir şiiirdir. Simonides –hiciv niteliğindeki- bu şiiirinde, tanrının, kadınları yaratırken, hayvanları model aldığı söyler ve bunlardan yalnızca birini yani arıdan yaratılanı övgüye değer bulur. Bununla birlikte –evin bereketini artıran, kocasıyla birlikte yaşlanan, dürüst ve iyi evlatlar yetiştiren, hemcinsleri arasında hemen fark edilen ve cinsellikten söz eden kadınlarla bir arada bulunmaktan hoşlanmayan- bu mükemmel kadını, "sophron" olarak nitelendirmez. Onun yerine "sophronein" der. Hesiodos'un "agathe"; Semonides'in –günümüze ulaşan parçalarından birinde- "esthle" olarak nitelendirdiği "iyi bir kadın", Epikharinos'ta (İ. Ö. 6. yüzyıl sonu- İ. Ö. 5. yüzyıl başı), "sophron"a dönüşür. Şaire göre, "sophron" olan kadın, kocasına fenalık etmez. Başka türlü söylersek –o da tıpkı Simonides'in "sophronein" olan kadını gibi- saygılı, itaatkâr ve iyi huyludur. Bu bağlamda İ. Ö. 5. yüzyıla birlikte, "sophrosyne"nin, -evli ya da bekâr- kadına özgü bir erdem olarak kabul edildiği söylenebilir. Burada vurgulanması gereken bir husus da Geç Arkaik ve Erken Klasik Çağ'da gerçekleşen bir gelişime dair. Bu dönemde, efsanelere konu olmuş Andromakhe ve Penelope gibi karakterlerin, erdem sahibi kadınlara; Klytaimnestra ve Helene gibilerinin ise kötücül kadınlara örnek teşkil ettiği görülür. Öte yandan "sophron" olarak nitelendirilen kadının asıl tasviri, tragedyalar aracılığıyla olur (North, 1977: 36- 38).

⁸ Bundan böyle Türkçe'deki karşılığı italik harflerle belirtilecek olan.

⁹ İlk kez İ. Ö. 438 senesinde sahnelenmiştir. Öykü, eski bir söyleneceye dayanır. Buna göre, Alkestis, İolkos kralı Pelias ile Anaksibia'nın kızıymış. Kadınların en güzeli ve dindarıymış. Pherai kralı Admetos onunla evlenmek isteyince, Pelias bazı şartlar öne sürmüştü. Genç adam –tanrı Apollon'un yardımıyla- bunları yerine getirmiş. Lakin düğün töreni sırasında, Admetos'un yakında öleceği ortaya çıkmış. O vakit Apollon yine araya girmiş ve Moiralalar'ı (Kader Tanrıçaları), genç adamın ömrünü uzatmaya ikna etmiş. Ne var ki bunun için, ölüm saati geldiğinde, kendisi yerine ölmeye razı olacak birini bulması gerekecekti. Vakit gelip çatığında, ne babası ne de annesi buna razı olmuşlar. Yalnızca karısı bu iş için gönüllü olmuş ve zehir içerek canına kıymış. Euripides'in sahne eseri, bu ölümü ve ardından yaşananları anlatır. Alkestis intihar eder. Ardından cenazesi düzenlenir. Admetos çok üzgündür. Tam o sırada Herakles çıkagelir. Admetos, konukseverlik yasası uyarınca, karısının ölümünden söz etmez ve eski dostunu misafir eder. Lakin Herakles, olup biteni anlar. Thanatos'u (Ölüm) yakalar ve onunla boğuşarak, Alkestis'i elinden alır. Ardından genç kadını, kocasına geri getirir (Howatson, 2013: 3; Grimal, 2012: 48).

¹⁰ Pheres.

Karın, soylu ve *erdem sahibiydi*,

Bunu kimse inkâr edemez. Lakin ne kadar zor olursa olsun

Bu tür şeylere katlanmak lazım” diyor (Euripides, 2018: 33).

Alkestis’in, kocasına olan –kat’i- sadakatının kanıtı, onun uğruna ölümü göze almış olmasıdır. Öte yandan genç kadının bizzat dile getirdiği gibi, bu davranışı, onu, kadınların en erdemlisi kılar. Pheres de onun bu davranışını över. Bunun yanında burada vurgulanması gereken asıl husus, hem Alkestis’in hem de kayınbabasının, genç kadının bu hareketini, “sophron” bir kadına has olarak nitelendirmesidir. O halde diyebiliriz ki “Alkestis” tragedyası, “kadına özgü bir erdem olarak sophrosyne”yi, bir kadının, evlilik bağıyla bağlı olduğu adam için kendi canından vazgeçmesiyle ilişkilendirir.

2. 2. Medeia¹¹

Korintli kadınlardan oluşan koro:

“Tanrıça’m, yalvarırım uzak tut benden

Altın yayını, arzulara bulanmış oklarını.

Dilerim tanrıların en güzel armağanı

Sağduyum kılavuz olsun bana.

Aphrodite asla çıldırtmasın beni.

Heves etmesin gönlüm başka bir aşka” der (Euripides, 2013: 28).

İason –Kreusa ile yapacağı evliliğe razıymış gibi görünen¹²- Medeia’ya:

“Daha mantıklı düşündün. Biraz zaman aldı ama

Niyetimi anladın sonunda.

İşte böyle davranır *sağduyulu* bir kadın” diye söylüyor (Euripides, 2006: 42).

İason ve –kendi çocuklarını katleden- Medeia:

İason: “Onları öldüren, benim ellerim değildi.”

Medeia: “Hayır, senin küstahlığın ve yeni evliliğin.”

İason: “Sence geçerli bir sebep miydi bu?”

Medeia: “Peki sana göre az şey mi bu bir kadın için?”

İason: “*Mantıklı* bir kadın için evet. Sen ise saf kötülüksün” (Euripides, 2013: 61).

Korintli kadınlar korosunun, Aphrodite’e yakarısında dile geldiği şekliyle, *sağduyu* sahibi olan bir kadın, yalnızca kocasını arzulayandır. Öte yandan İason’a göre, Medeia’nın, genç adamın yapacağı ikinci evliliği onaylaması, onun, akıllı bir kadın olduğuna işaret eder. Başka türlü söylersek, “Alkestis” başlıklı sahne oyununda, “kadına özgü bir erdem olarak sophrosyne”yi,

¹¹ İlk olarak İ. Ö 431 yılında oynanmıştır. Efsaneye göre, Medeia, Kolkhis kralı Aietes’in kızıymış. Aynı zamanda bir büyücüyü. Genç kadın, meşhur Altın Post’u ele geçirmek için Kolkhis’e gelen –Argo Gemicileri’nin önderi ve İolkos kralının oğlu- İason’a âşık olmuş. Evvela büyülerinden faydalanarak, onun, postu elde etmesini sağlamış. Ardından gemicilerle birlikte kaçmış. Medeia, İolkos’ta, İason’un amcası Pelias’tan, İason’a ve ailesine karşı yaptığı haksızlıkların intikamını almış. Önce İason’un babası Aison’u, içine büyü otlar attığı bir kazanda kaynatıp gençleştirmiş. Ardından Pelias’ın kızlarını, aynı şeyi yapmaya ikna etmiş. Lakin onlara işe yaramaz otlar verince, Pelias, kaynayan kazanda ölmüş. Bunun üzerine Pelias’ın oğlu Akastos, İason ile Medeia’yi ülkeden kovmuş. Çift, Korinthos’a sığınmış. Euripides’in anlatışı, ikilinin burada yaşadıklarını konu alır. Buna göre, İason, Korinthos kralı Kreon’un kızıyla evlenmeye karar verir. Lakin bu hamleyi, istikbali düşünerek yaptığını ileri sürer. Medea çok öfkelenir. Öte yandan Kreon endişelidir. Medeia’nın, kendisinden ve kızı Kreusa’dan öç almasından korkar. Bu sebeple genç kadını –ve iki çocuğunu- sürer. Medeia, kentte bir gün daha kalmak için ricacı olur. Evvela saraya zehirli bir giysi ve taç göndererek, prensesin ve babasının ölümüne sebep olur. Sonra kendi çocuklarını katleder. Ardından perişan bir durumda olan İason’u geride bırakarak Atina’ya kaçır (Howatson, 2013: 589- 590).

¹² Oysa genç kadının niyeti başkadır.

kadının, kocası için kendi hayatından vazgeçmesiyle ilişkilendiren Euripides, “Medeia”da farklı bir tablo çizer. O, bu kez, “sophron” kadını, kocasına sadık ve evine bağlı olarak nitelendirir. Böylesi bir kadın, kocasına katiyen itaat eder. Yanı sıra hasetlik nedir bilmez.

2. 3. Andromakhe¹³

Hermione, Andromakhe’ye:

“Ne diye böbürlenip bana laf yetiştiriyorsun?

Bir sen *erdemliymişsin* gibi” diyor¹⁴ (Euripides, 2018: 13).

Peleus –Andromakhe ile küçük oğlunu öldürmeye çalışan- Menelaos’a:

“Sen kendine bir de erkek mi diyorsun korkak?

Karını¹⁵ bir Frigyalı’ya¹⁶ kapturdun sen

Evini öylece bırakıp gittiğin için.

Erdemli bir eşin var sandın ama

Aslında kahpenin tekiydi o.

İstese de *erdemli* olamaz zaten hiçbir Spartalı kadın.

Çıplak kalçaları ve uygunsuz elbiseleriyle evlerinden çıkar,

Delikanlılarla beraber koşup güreşirler¹⁷ onlar” diye söylüyor (Euripides, 1924: 461).

Euripides’in “Andromakhe”de yarattığı “sophron” kadın imgesi, bir yanıyla şairin “Medea”daki tasvirini anımsatır. Erdemli olarak nitelendirilen böyle bir kadın, kıskançlıktan bihaberdir. Sahiplenici olmaktan kaçınır. Andromakhe’nin, mağrur Hermione’ye bizzat dediği gibi, bir kadının, kocasını kendisine bağlaması yalnızca böyle mümkün olur. Bundan başka bir kadının “sophron” olarak nitelendirilmesi için, onun, evinden hiç çıkmaması gerekir. Peleus’un –Helene’yi yererken- Menelaos’a söylediği de budur.

2. 4. Elektra¹⁸

¹³ Muhtemelen ilk kez İ. Ö 426 senesinde sahnelenmiştir. Söylenceye göre, Andromakhe, Thebai kralı Eetion’un kızımı. Troya kralı Priamos’un oğlu Hektor ile evlenmiş. Çiftin, Astyanaks adını verdikleri bir oğlu olmuş. Kocası, Troya Savaşı sırasında Akhilleus tarafından öldürülen genç kadının küçük oğlu da kentin düşmesinin ardından, surlardan atılarak öldürülmüş. Yunanlılar arasındaki ganimet paylaşımı sırasında –Akhilleus’un oğlu- Neoptolemos’un payına düşen Andromakhe’nin yeni yurdu artık –Teselya’daki- Phthia imiş. Euripides’in eseri, genç kadının buradaki yaşamından bir kesit sunar. Buna göre, Neoptolemos’a bir oğul veren Andromakhe, onun, sonradan evlendiği Hermione’nin kıskançlığıyla baş etmek durumundadır. Hermione’nin çocuğu olmamaktadır ve o, bu işte Andromakhe’nin parmağı olduğundan şüphelenir. Kocasının Delphoi’a gitmesinden faydalanan Hermione –babası Menelaos’un da yardımıyla- Andromakhe ile oğlunu öldürmeye kalkar. Thetis Tapınağı’nda saklanan anne- oğlu dışarı çıkmaya zorlar. Ne var ki Neoptolemos’un dedesi olan Peleus araya girer ve anne ile oğlu kurtarır. Az sonra Neoptolemos’u –Delphoi’da- katletmiş olan Orestes çıkagelir. Genç adam, eski nişanlı olan Hermione’yi kaçıtır. Bu sırada Neoptolemos’un cesedi getirilir. Çok geçmeden Thetis görünür ve Peleus’u teselli eder (Howatson, 2013: 56; Latacz, 2006: 361).

¹⁴ Neoptolemos’u kıskanmamasını salık verdiğinde. Andromakhe, Hektor’u hiçbir zaman başka kadınlardan kıskanmadığını hatta onlardan olan çocuklarına meme bile verdiğini vurgulayarak, kocasını, bu yolla kendisine bağladığını söylüyor.

¹⁵ Helene. Söylenceye göre, Zeus ile Leda’nın kızımı. Ölümlü babası Tyndareos imiş. Klytaimnestra, kız; Dioskurlar olarak da bilinen Kastor ile Polydeukes ise ikiz erkek kardeşleriymiş.

¹⁶ Paris ya da Aleksandros. Troya prensi.

¹⁷ Eski Yunan’ın diğer kentlerinden farklı olarak, Sparta’da genç kızlar, açık havada çıplak olarak spor yapar, bedenlerini güçlendirirlerdi. Plutarkhos’a (İ. S 50- 120) göre, bu geleneği başlatan, yasa koyucu ve devlet adamı Lykurgos idi. O: “Lykurgos, genç kızlara koşu, güreş, disk atma ve mızrak fırlatma gibi alıştırmalar yapma kuralını getirdi. Bu yolla, taşıdıkları çocuklar güçlü ve sağlıklı bedenlerde daha iyi kök tutabilecek ve daha iyi büyüyebileceklerdi. Üstelik bu dinçlik nedeniyle çocuk doğurmanın acılarına daha kolay dayanabileceklerdi” diye yazar (Plutark, 2005:111).

¹⁸ Olasılıkla ilk defa İ. Ö 417 yılında oynanmıştır. Efsaneye göre, Elektra, Agamemnon ile Klytaimnestra’nın üç kızından biriymiş. Agamemnon’un, karısı Klytaimnestra ve onun aşığı Aigisthos tarafından öldürülmesinden sonra kendisi de ölümden güç bela kurtulan Elektra’ya adeta köle muamelesi yapılmış. Kimi yazarlara göre, erkek kardeşi Orestes’i, canilerin elinden kurtarıp –yaşlı lalasına emanet ederek- Mykenai’dan uzaklaştırılmasını sağlayan da oymuş. Genç kadın, yıllar sonra babasının intikamını almak üzere ülkeye dönen Orestes’e yardım etmiş. Kardeşler, anneleri Klytaimnestra ile aşığı Aigisthos’u birlikte öldürmüşler. Elektra –Euripides’ten başka- Aiskhylos ve Sophokles’in sahne eserlerinde de rol alır. Bunun yanında Euripides’in yaptığı kimi ayrıntılarda –Sophokles’in aynı adlı oyunundan- farklılık gösterir. Buna göre, Aigisthos, doğuracağı oğullardan hiçbirini taht üzerinde hak iddia etmesin diye Elektra’yi, yoksul bir çiftçi ile evlendirir. Yoksulluğuna karşın soylu bir aileden gelen bu çiftçi, kendisini

Elektra, Aigisthos'un cesedinin başında:

“Şunu bil ki

Her kim bir başkasının karısını baştan çıkarıp,

Sonra da onu eş olarak almak zorunda kalırsa kendine

Acınacak durumdadır, sanıyorsa

Evvelden *erdemli* olmayan o kadının bundan sonra olacağını” der (Euripides, 2015: 85).

Elektra, annesine:

“Yine de *erdem sahibi* bir kadın olabilirdin” diye söyler (Euripides, 2015: 97).

“Bir adam, servet ve soylu bir doğuma önem verip

Fena bir kadınla evlenirse

Ahmağın tekidir.

Sıradan bir kadın, *erdemliyse* eğer

Ev için daha iyidir” diye söylüyor (Euripides, 2015: 99).

O halde Elektra'nın ifade ettiği gibi, bir kadının kocasına olan sadakatsizliği, onun “sophron”dan yoksun olması demektir. Başka bir ifadeyle, Euripides'in “Elektra” başlıklı sahne eseri, “kadına özgü bir erdem olarak *sophrosyne*”yi, kadının, kocasına olan katı bağlılığı olarak açıklar.

2. 5. Troyalı Kadınlar¹⁹

Talhybios, Hekabe'ye:

“Sana gelince, Laertes'le²⁰ ile güle oynaya git.

İlion'a²¹ gelen herkesin söylediği gibi

Karısına²², *sağduyulu* bir kadına hizmet edeceksin” der (Euripides, 2010: 198).

Andromakhe, Hekabe'ye:

“Bense iyi ünün ardına düştüm,

Çoğunun sahip olduğundan fazlasını elde ettim ama

Hayattaki şansımı yitirdim.

Zira *erdemli* bir kadına yakışan ne varsa

Hektor'un evinde yapmaya çalıştım.

Doğru olsun olmasın dışarı çıkan kadının suçlanması

Elektra'ya layık görmediği için – yanı sıra Orestes'in bir gün geri geleceğinden korkarak- ona dokunmaz. Kardeşlerin, annelerinden evvel Aigisthos'u katletmeleri ise Sophokles'in değil ama Aiskhylos'un anlatisına uyar (Grimal, 2012: 163; Howatson, 2013: 278- 279; Euripides, 2008: 97).

¹⁹ İlk kez İ. Ö 415 senesinde sahnelenmiştir. Euripides'in “Savaş Oyunları” olarak bilinen tragediyaları arasında yer alan sahne eserinde, olaylar, artık bir yıkıntıdan ibaret olan Troya şehrinin kumsalında geçer. Kocaları katledilen kadınlar, yas ve kaygı içinde başlarına gelecekleri beklemektedirler. Yunanlılar'ın ulaşı olan Talhybios, kadınların, galipler arasında paylaşılacağını haber verir. Kraliçe Hekabe, Odysseus'a; kızı –bilici- Cassandra ise Agamemnon'a tutsak olarak verilecektir. İhtiyar kraliçenin diğer kızı Polyksena ise Akhilleus'un mezarı üzerinde –boğazı kesilerek- kurban edilmiştir. Cassandra'nın, Yunanlılar'ın başına gelecek felaketleri bildirmesi ve –Neoptolemos'un payına düşen- Andromakhe'nin, oğlu Astyanaks ile birlikte görünmesinin ardından Talhybios gelir ve küçük çocuğu öldürmek üzere alıp götürür. Bunu Menelaos ile Helene'nin karşılaşması izler. Genç adam, karısını öldürmeye kararlıysa da Helene kendini savunur. Oyun, Talhybios'un, Astyanaks'ın cesediyle birlikte görünmesinin ve Hekabe'nin, çocuğun gömülmesi için gerekenleri söylemesinin ardından –kentin ateşe verilmesiyle- sona erer (Latacz, 2006:304; Howatson, 2013: 962).

²⁰ Odysseus.

²¹ Troya.

²² Penelope (Penelopeia). O, kocasından ayrı kaldığı yirmi sene boyunca başka birine varmamak için ayak diremesi ve Odysseus'a olan sadakatiyle, evlilikte vefa ve sevginin simgesi olmuştur (Erhat, 2007: 241).

Evde kaldım, böyle bir arzuya kapılmadım,

Sokmadım evime kadınların maharet sandığı dedikoduları.

Aklım kılavuz oldu bana

Sessiz kaldım, saygı gösterdim

Kocam konuştuğunda” diyor (Euripides, 2002: 33- 34; Euripides, 2010: 207).

Helene’ye çıkışan Hekabe ise:

“Bir de süslenip gelmişsin utanmadan.

Oysa *paçavralar içinde*

Korkudan titreyerek, saçın kesilmiş halde

Gelmen gerekirdi” diye söylüyor (Euripides, 2002: 50).

Andromakhe’nin bizzat dile getirdiği gibi, kendisi, “iyi bir eş” olarak kazandığı namı, Hektor ile olan evliliğindeki davranışlarına borçludur. O, evinden hiç çıkmamış, dedikodudan uzak kalmış, kocasına itaat etmiş ve her daim ona sadık kalmıştır.²³ Sebep olduğu onca felakete rağmen, kocası Menelaos’u görmeğe süslü püslü gelen Helene ise –Hekabe’nin de söylediği gibi- bu hayâsız davranışıyla yalnızca kınanabilir. Öyle ise diyebiliriz ki “Troyalı Kadınlar” tragedyasında çizilen Andromakhe portresi, “sophon” bir kadının kusursuz örneği iken Helene, bunun tam tersidir.

2. 6. Helene²⁴

Helene, Theonoe’ye:

“Bir gün Yunanistan’a dönüp de Sparta’ya ayak basarsam,

Tanrıların oyununa geldiklerini duyup görecekler

Benim, kendilerine ihanet etmediğimi de.

O vakit beni bir *erdem* misali olarak gösterecekler” der (Euripides, 1964: 64).

Theoklymenos, Dioskurlar’a:

“Sizinle aynı kanı taşıyan kız kardeşiniz

Soylu ve *erdemli* bir kadındır” diye söylüyor (Euripides, 1964: 106).

“Andromakhe” ve “Troyalı Kadınlar”da erdemden yoksun bir kadın olarak resmedilen Helene, adını verdiği sahne oyununda, erdemli bir kadın olarak karşımıza çıkar. Öyle ki ön deyişte bizzat dile getirdiği gibi, Troya Savaşı’nın sebebi, bilinenden farklıdır. Zira Paris’in kaçırıp Troya’ya getirdiği, Helene değil ama onun bir görüntüsüdür. Her şey, Olymposlu tanrıların bir oyunudur.²⁵ O

²³ Neoptolemos’un Andromakhe’yi kendisine eş olarak almak istemesinin sebebi de onun bu nitelikleridir. Öte yandan genç kadın tam bir çıkmaza düşmüştür. Hekabe’ye de söylediği gibi, Hektor’a olan sadakatinden dolayı Neoptolemos’u reddederse, genç adamın nefretini kazanacaktır. Aksi durumda ise ölmüş kocasına olan bağlılığı sorgulanacak, kınanacaktır (Rademaker, 2004: 155).

²⁴ İlk olarak İ. Ö 412 yılında oynanmıştır. Yapıtın konusu, şair Stesikhoros’a (İ. Ö 6. yüzyıl) dek uzanan eski bir söylenceye dayanır. Buna göre, Hera, güzellik yarışmasında Aphrodite’e yenilmeyi sindirememiş ve Paris’i Helene’den mahrum etmek için tıpkı ona benzeyen bir kadın yaratmış. Ardından Paris’i, yarattığı Helene görüntüsüyle Troya’ya yollamış. Gerçek Helen’i ise tanrı Hermes’in rehberliğinde, Mısır’a, kral Proteus’un yanına göndermiş. Genç kadın, savaşın sonuna dek burada kalmış. Sonra Menelaos gelip, onu almış. Euripides’in anlatisına gelince, Mısır’da –artık hayatta olmayan- Proteus’un sarayında, Menelaos’un gelişini bekleyen Helene’ye, kralın oğlu Theoklymenos göz koyar. Genç kadın, kralın mezarı başına sığınır. Bu sırada Yunanlı yiğitlerden biri olan Teukros gelir ve ona, Troya’nın yedi sene önce düştüğünü ve Menelaos’un ölmüş olabileceğini anlatır. Helene kaderine ağlarken, Menelaos çıkarılır. Mısır kıyılarında gemisi batan genç adam, beraberinde getirdiği Helene’yi bir mağarada bırakıp, yardım almak için saraya koşar. İki Helene’nin varlığı, onu şaşırır. Lakin mağaraya sakladığı Helene’nin, gerçeği anlatıp, havaya karışarak ortadan kaybolduğunu haber aldıktan sonra, Mısır’dakinin, gerçek karısı olduğuna inanır. Theoklymenos’un kız kardeşi ve bir rahibe olan Theonoe’nin desteğini alan çift, Menelaos için denizde düzenlenen göstermelik bir cenaze töreninin ardından ülkeden kaçmayı başarır. Oyun, Helene’nin erkek kardeşleri Kastor ile Polydeukes’in görünüp, kralın öfkesini dindirmeleriyle biter (Erhat, 2007: 132; Howatson, 2013: 368).

²⁵ Stesikhoros’tan başka tarihçi Herodotos (İ. Ö 490- 425) ve sofist Gorgias’ı (İ. Ö 483- 395) yankılayan anlatı. Herodotos, “Tarihler” başlıklı yapıtının ikinci kitabında; Gorgias ise “Helene’ye Övgü” başlıklı eserinde, Helene’nin masumiyetine vurgu yapar.

halde Helene masumdur. Bir gün yurduna dönmeyi ummaktadır. O vakit suçsuzluğunu kanıtlayacak ve “sophron” bir kadın olarak kabul görecektir.

2. 7. Bakkhalar²⁶

Teiresias, Pentheus’a:

“Tanrıyı ülkene kabul et, onu şarap törenleriyle karşıla.

Sen de Bakkhos’a bağlan, başına çelenk tak.

Kadınların aklını çelip Aphrodite’e iten Dionysos değildir.

Bu, onların doğasında vardır.

Edepli olan kadın en aşırı eğlencelerde bile baştan çıkarılmaz” der (Euripides, 2003: 55; Euripides, 2001: 42).

Bakkhalar’ı dağda gören çoban, Pentheus’a:

“Hepsi serilmiş uyuyordu.

Kimi, sırtını bir çam kütüğüne dayamış,

Kimi, başını toprağa, meşe yapraklarının üstüne koymuş.

Edepli uslu yatmışlardı. Hiç de senin sandığın gibi

Şarapla ve kaval sesleriyle sarhoş olmuş,

İssiz ormanlarda Aphrodite’in ardına düşmüş değillerdi” diye söylüyor (Euripides, 2003: 81- 82).

Dionysos ise Pentheus’a:

“Bakkhalar’ı *uslu* halleriyle görünce

Beni en iyi arkadaşın addedeceksin” diyor (Euripides, 2001: 69).

O halde Pentheus’un –tapısını tanıtıp yaymak amacıyla Yunanistan’a gelen- Dionysos’a (Bakkhos) yönelik muhalif tavrının bir sebebinin, tanrının müritleri haline gelen Thebaili kadınların davranışları olduğunu söyleyebiliriz. Zira kral, kadınların –tanrıyı onurlandırmak adına- şarabın da etkisiyle cinsellik içeren eğlenceler düzenledikleri kanısındadır. Diğer bir deyişle, onlar, Dionysos’u ululadıkları kutlamalarda “sophron” bir kadına yakışmayan tavırlar sergilemektedirler. Öte yandan Pentheus bu bağlamda yanılmaktadır.²⁷ İhtiyar bilici Teiresias ile sığır çobanının bizzat söyledikleri de kralın bu yanılığını imler.

2. 8. İphigenia Aulis’te²⁸

²⁶ İlk defa İ. Ö 405 senesinde sahnelenmiştir. Bakkhalar sözcüğü, Şarap Tanrısı Dionysos’un (Bakkhos) dini törenlerine katılan kadınlar topluluğunu imler. Onlar, çıplak bedenlerini benekli ceylan postuyla örter, başlarına sarmaşık çelenği sarar, ellerine, ucunda bir çam kozalağı bulunan, sarmaşık ve asma yapraklarıyla sarılı değnekler (thyrsos) alırlarmış. Şarkı söyleyip dans ederek dağlarda dolaşır, kendilerinden geçerek, doğayla birlik olurlarmış. Dionysos’tan aldıkları esinle doğaüstü güçler gerektiren işler yaparlarmış. Ağaçları kökünden söker, vahşi hayvanları parçalar ve etlerini çiğ olarak tüketirlermiş. Euripides’in “Bakkhalar”ında ise –Zeus ile Semele’nin oğlu- Dionysos, insan biçimine girer ve inancını yaymak için Yunanistan’ın Thebai şehrine gelir. Ne var ki hem kral Pentheus hem de annesi –ve Semele’nin kız kardeşi olan- Agaue, onun tanrılığını görmezden gelirler. Öfkelenen Dionysos, Thebaili kadınları çıldırtarak, Kitharion Dağı’na sürükler. Bu sırada ne büyükbabası Kadmos’un ne de bilici Teiresias’ın uyarılarını dikkate alan Pentheus, Dionysos’un ellerinin bağlanıp getirilmesini ister. Ardından atların tavlmasına hapsedirir. Çok geçmeden olağanüstü olaylar gerçekleşir. Yer sarsılır, saray yıkılır. Az sonra bir haberci (çoban) gelir ve krala, kadınların dağdaki hallerini anlatır. Onlar topraktan ve bitkilerden şarap, süt ve bal yapıyorlardır. Yanı sıra büyük baş hayvanları parçalıyor, köyleri yağmalyorlardır. Olup biteni bizzat görmesi için Pentheus’u kışkırtan Dionysos, önce onu kadın kılığına girmeye ikna eder. Ardından bir ağacın zirvesine oturtur. Ne var ki kadınlar onu fark eder ve ağacı kökünden sökerler. Yere düşen Pentheus’u parçalarlar. Agaue ise –bir aslan yavrusu sandığı- oğlunun başını keserek, elinde tuttuğu değneğin ucuna geçirir ve kente döner. Akli başına geldiğinde ise artık çok geçtir. Kadmos ve ailesi sürgüne mahkûm olurlar (Erhat, 2007: 71; Euripides, 2001: 16; Latacz, 2006: 281- 284).

²⁷ Thebaili kadınların, ilahi bir esrimeyle aşırı şiddete yönelmeleri ve nihayetinde Pentheus’un bedenini parçalara ayırmalarını “sophron” bir davranış olarak nitelendirmek ise imkânsızdır (Rademaker, 2004: 175).

²⁸ İlk kez şairin ölümünden sonra, muhtemelen İ. Ö 405 yılında oynanmıştır. Efsaneye göre, İphigenia (İphigeneia), Agamemnon ile Klytaimnestra’nın kızıymış. İsmi, Homeros destanlarında İphianassa olarak genç kızın –Troya Savaşı öncesinde- Aulis’te kurban edilişi, Euripides’in kaleminden şöyle

Agamemnon'un niyetini öğrenen Klytaimnestra, ona:

“Sen de kabul edersin ki

Mükemmel bir eş oldum

Senin ve evin için.

Sadakatle bağlandım sana.

Evinde mutlu olup, dışarıda övünesin diye

Servetini arttırdım” diyor (Euripides, 1945: 59; Euripides, 2017: 47)

Öyle ise diyebiliriz ki Euripides “kadına özgü bir erdem olarak *sophrosyne*”yi, bir kez daha kadının kocasına olan bağlılığı ile ilişkilendirir. “*Sophron*” bir kadın, her şeyden evvel kocasına sadık kalandır. Üstelik o, kocasının malını mülkünü idare etme konusunda da maharetlidir.²⁹

SONUÇ

Homeros'un “İlyada ve “*Odyseia*”da çizdiği Andromakhe ve Penelope tasvirlerinin ışığında şekillenen “*sophron*” kadın imgesi, Klasik Çağ yazınında belki de en güzel şekliyle Euripides'in – ismini kadın kahramanlarından alan- sahne eserleri aracılığıyla karşımızda belirir. Buna göre, “kadına özgü bir erdem olarak *sophrosyne*”, her şeyden evvel, kadının kocasına olan sadakatini imler. Bu bağlılığın bir uç örneği, Alkestis'tir. Genç kadın, kocasına olan sadakati, yaşama olan bağlılığı ile sınırdığında hiç tereddüt etmez ve Admetos yerine ölmeye razı olur. Bundan başka “*sophron*” bir kadın, kocasına düşkündür. Lakin asla kıskanç değildir. Andromakhe'nin dile getirdiği de budur. Genç kadın, kocasının sevgisini kazanmak uğruna, onun başka kadınlardan olan çocuklarına sütannelik bile yapmıştır. Euripides'in “*sophron*” kadınının başka özellikleri de vardır. O, yumuşak huyludur. İtaatkârdır. Kendi halindedir. Gösterişten uzaktır. Dışarı çıkmaz. Dedikodu nedir bilmez. Tüm bunların ötesinde “*sophron*” olarak nitelendirilmeyi hak eden bir kadın, evi çekip çevirmede usta olandır. O, bu yolla evin gönencini artırır.

KAYNAKÇA

Erhat, E. (2007). Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Euripides. (1924). Euripides In Four Volumes (Vol. II) (Trans. by Arthur S. Way, D. Lit), William Heinemann, London.

Euripides. (1945). *İphigeneia Aulis'te* (Çev. Lamia Kerman), M.E.B., İstanbul.

Euripides. (1964). *Helene* (Çev. Vahdi Hatay), M.E.B., İstanbul.

Euripides. (2001) *Bakkhalar* (Çev. Güngör Dilmen), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.

Euripides. (2002) *Troyalı Kadınlar* (Çev. Sema Sandalcı), Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Euripides. (2003) *Bakkhalar* (Çev. Sabahattin Eyuboğlu), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

anlatılır: Yunan donanmasına ait gemiler, Euboia yarımadasının karşısındaki bir liman olan Aulis'te, uygun bir rüzgârın çıkmasını bekler. Lakin rüzgâr esmez. Bilici Kalkhas, bunun sebebinin, Artemis'in, Agamemnon'a olan öfkesi olduğunu söyler. Kutsal geyiğinin öldürülmesine kızan tanrıçanın öfkesini yatıştırmak için, Agamemnon, kendi kızını kurban etmelidir. Evvela bir ikilime düşen kral –Menelaos ile Odysseus'un ısrarlarına dayanamayarak- Mykene'deki karısına haber gönderir. Güya İphigenia'yı, Akhilleus ile evlendirecektir. Kızıyla beraber Aulis'e gelen Klytaimnestra, kandırıldığını anlar ve hiddetlenir. Bu sırada bir aldatmacaya alet olduğunu öğrenen Akhilleus, genç kızı kurtarmaya çalışır. İphigeneia ise önce kurban edilmesin diye yalvarır ama sonra seferin başarısı için kendini feda eder ve sunağa çıkar. Bıçak, boğazına saplanmak üzereyken, Artemis ona acır ve genç kızı sunaktan alarak yerine bir geyik koyar. Çok geçmeden yellere esmeye başlar ve filo yola çıkar (Erhat, 161; Euripides, 2016: 11).

²⁹ Ksenophon da (İ. Ö 432- 355) “*Oikonomikos*” başlığını taşıyan yapıtında: “Ben, eviyle ilgili konularda kocasıyla işbirliği yapan bir kadının, evin refahına, eşyle eş değer katkıda bulunduğu inanıyorum. Çünkü bilindiği gibi eve getirilen nimetlerin çoğu, erkeğin çabası sayesinde elde edilir. Lakin çoğunun tüketimi, kadının denetimi altındadır. İki taraf da kendine düşeni iyi yaparsa evin refahı artar” diye söylüyor. Üstelik o, sahip oldukları şeyleri mümkün olduğunca iyi durumda muhafaza eden ve ellerinden geldiğince arttıran erkeklerle kadınları, sağduyulu(*sophron*) olarak nitelendiriyor (Ksenophon, 2020: 19- 32).

- Euripides. (2006). *Medeia* (Çev. Metin Balay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Euripides. (2010). *The Complete Euripides / Vol. I. Trojan Women& Other Plays* (Ed. By Peter Burian and Alan Shapiro), Oxford University Press, New York.
- Euripides. (2013). *Euripides' Medea: A New Translation* (Trans. by Diane J. Rayor), Cambridge University Press, New York.
- Euripides. (2015). *Euripides' Electra: A Dual Language Edition* (Trans. by Ian Johnston), Faenum Publishing, Oxford.
- Euripides. (2017). *İphigenia Aulis'te* (Çev. Ari Çokona), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Euripides. (2018). *Alkestis* (Çev. Yılmaz Ögüt), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Euripides. (2018). *Andromakhe* (Çev. Ege Kandemirli), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- Grimal, P. (2012). *Mitoloji Sözlüğü Yunan ve Roma* (Çev. Sevgi Tamgüç), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Howatson, M. C. (2013). *Oxford Antikçağ Sözlüğü* (Çev. Faruk Ersöz), Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Ksenophon. (2020). *İktisat Üzerine- Oikonomikos* (Çev. Ari Çokona), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Latacz, J. (2006). *Antik Yunan Tragedyaları* (Çev. Yılmaz Onay), Mitos Boyut Yayınları, İstanbul.
- North, H. (1977). "The Mare, the Vixen and the Bee: Sophrosyne as the Virtue of Women in Antiquity", *Illinois Classical Studies*, Vol.2 (1977): 35- 48.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (Çev. Hakkı Hünler), Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Plutark. (2005). *Yaşamlar 1*(Çev. Meriç Mete), İdea Yayınevi, İstanbul.
- Rademaker, A. (2004). *Sophrosyne& The Rhetoric of Self-Restraint Polysemy and Persuasive Use of an Ancient Greek Value Term*, Brill Publishing, Boston.